

Jadwiga Sebesta

Ikona Bożej Mądrości - Sedes Sapientiae : boska "Sofia" w nauczaniu i ikonografii chrześcijańskiej

Studia Ełckie 13, 431-450

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IKONA BOŻEJ MĄDROŚCI – SEDES SAPIENTIAE. BOSKA SOFIA W NAUCZANIU I IKONOGRAFII CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Ikonografia chrześcijańska, studium ekumeniczne oraz teologia feministyczna jako współczesne kręgi odniesień nauk teologicznych stwarzają przestrzeń do refleksji nad ideą sofologiczną, która zaznacza się u podstaw wyżej wymienionych nurtów. Obok dekonstrukcji dokonuje się zwrot mądrościowy w uprawianiu humanistyki. Droga sapiencjalna domaga się zbadania głębokich warstw ludzkiej myśli, której przyświeca dążenie do prawdy w jej syntetycznym i absolutnym wymiarze. Archetypem takiej wiedzy jest właśnie Sapientia czy Sophia, hipostaza Boskiej mądrości fundującej stworzenie i pełnię (pleromę), rzucająca światło na sens wszelkiego istnienia. Idea mądrości bardziej niż zachodnie „ratio” opisuje to, czym w istocie jest zasada bytu, pierwotna harmonia, archaiczny pokój, którego poszukują filozofowie i mistycy. Kosmos pitagorejski, platońskie idee albo uporządkowany wszechświat Einsteina to koncepcje, których tezą i założeniem jest owa jednia sensu, powiedzmy inaczej: transcendentna mądrość.

1. Historia doktryny

a) Mądrość Boża w Starym Testamencie

Ogólna wizja mądrości na kartach Starego Przymierza dotyka pytania o ludzką szczęśliwość i jej uwarunkowania. Droga sapiencjalna to taki sposób życia, który opierając się o Boskie i ludzkie prawa, gwarantuje poczucie spełnienia.

Księgi zwane Mądrościowymi¹ ukazują wiele aspektów semickiego *modus Vivendi*. Lektura Księgi Hioba² uczy wierności pomimo doświadczeń i ufności wbrew rozpacz, rozważania Koheleta sugerują,

Jadwiga Sebesta; dr nauk teologicznych w zakresie teologii dogmatycznej; adres do korespondencji: jadseb@interia.pl

¹ Są to: Hi, Koh, Prz, Syr i Mdr.

² Zob. Hi (28, 12-27).

iz mądrość polega na braniu życia takim, jakie ono jest. W Księdze Przysłów³ odnajdujemy mądrość upostaciowioną, wydającą ucztę, szafarkę doczesnej szczęśliwości. Wypowiedzi mędrców pragną wskazać na mądrość, która stanowi koronę cnót: pokory, bojaźni Bożej i pracowitości. Księga Syracha⁴ mądrością nazywa prawo mojżeszowe (*Torah*), poprzez które realizuje się w świecie kosmiczny ład. Dopiero w Księdze Mądrości⁵ pojawia się perspektywa wieczna, w której mądrość ma swą właściwą siedzibę. Pod wpływem myśli helleńskiej rodzi się wizja mądrości jako syntezy prawdy, dobra i piękna. Słysząc tu echa nauki o Logosie (*nous*), który między Jahwe a kosmosem ustanawia odwieczny związek Stwórcy i stworzenia.

Stopniowo dojrzewa przekonanie wiary, że mądrość to niedościgniona cnota, którą należy pojmować jako dar i łaskę Boga, a zatem coś, co stanowi samą tajemnicę JHW. Mądrość jest Bogu absolutnie bliska, w Nim ma swoje pochodzenie, źródło i cel. Jej przejawem jest kosmiczne piękno, echem: harmonia i profetyczne słowa prowadzące naród ku Ziemi Obiecanej...

Ważnym aspektem rozumienia mądrości w Izraelu jest ówczesne, rozpowszechnione w cywilizowanym świecie antyku przekonanie, iż mądrość zamieszkuje te narody, które zorganizowały sobie praworządne i sprawiedliwe panowanie władców. Dla Żydów szczytem rozwoju państwowości były czasy Dawida i Salomona, dlatego też tradycja mądrościowa najlepiej ukazywała ducha epoki i królewskiego narodu⁶.

W związku z upadkiem państwa i dramatem wygnania mądrość, niegdyś z ramienia Bożego darowana królom, została pozbawiona konkretnego nosiciela. Naród wybrany wypatrywał dobrobytu i szczęścia w coraz odleglejszym horyzoncie czasu, przesuując nadejście obiecane Królestwa poza wymiar ziemski⁷.

³ Zob. 1, 20-28. 33; 4, 1-9. 20; 8, 1; 8, 12-31; 8, 9, 1-6; 31, 10-31.

⁴ Zob. 1, 1-9; 24, 1-18; 24, 19-22; 24, 23-29; 51, 13-27.

⁵ Zob. 1, 6-15; 6, 12-16; 7, 4-21; 7, 22-28; 7, 29-30; 8, 1- 2, 8, 3-21; 9, 1-19; 10, 9-19; 11, 1-5.

⁶ Zob. na ten temat: L. Bouyer, *Le trône de la sagesse. Essai sur la signification du culte marial*, Paris 1961, s. 41.

⁷ Tamże, s. 41.

Zgodnie z tekstami natchnionymi prawdziwa Mądrość jest niczym innym, jak tylko planem soteryjnym Boga, znanym jedynie z Objawienia⁸.

b) Mądrość Boża w Nowym Testamencie

W Ewangelii Łukasza zarzucana Jezusowi przez współczesnych niedorzeczność Jego czynów staje się dowodem nadprzyrodzonej Mądrości, którą Chrystus uosabia⁹.

Nowe Przymierze relatywizuje doczesną mądrość, przeciwstawiając jej mądrość krzyża, poprzez którą dokonuje się objawienie zbawczych planów Boga wobec całego stworzenia¹⁰. Antytezą dla niewoli prawa i ograniczeń filozofii jest Chrystus w całej swej pełni jako Boży Syn oraz Kościół¹¹ – Oblubienica (Mistyczne Ciało Chrystusa). Droga ewangelicznej mądrości (*Sophia*) jest droga krzyża i droga wniebowstąpienia, tzn. podążanie śladami Wcielonej Mądrości¹² (*Logosu*). Pełnia zamysłu Bożego wobec świata dotyczy wizji Niebieskiego Jeruzalem, w którym odbywają się gody Baranka, uwielbienie wszechrzeczy w Chrystusie a więc Nowe Stworzenie, gdzie *Sophia* – niepojęta tajemnica Mądrości Bożej odnosi ostateczne zwycięstwo nad złem i śmiercią¹³.

Kosmiczna wizja triumfującej Niewiasty z 12 – tego rozdziału Apokalipsy, zdaniem wielu egzegetów katolickich, obrazuje los Kościoła, który wpierv przechodzi trudy i boleść rodzenia¹⁴. To wizja Nowego Jeruzalem, Matki¹⁵.

Porównanie tekstu Nowego Testamentu, mianowicie Kol 1, 15-18, w którym mowa o godności Chrystusa – przedwiecznego Pantokratora

⁸ Por. Dn 2.

⁹ Por. Łk 7, 35; 1 Kor 1, 30.

¹⁰ Por. 1 Kor 1, 24; 1, 30; Ef 3, 10.

¹¹ Zob. L. Bouyer, *Le trône*, s. 72.

¹² Por. Ef 3, 8-11.

¹³ Zob. Ap 5, 12; Rz 11, 33-34) O przejściu eklezjologii w sofiologię mówi L. Bouyer, *Le trône*, s. 73.

¹⁴ Por. L. Bouyer, *Le trône*, s. 65. Dramat rodzenia dotyczy bardziej sceny kalwaryjskiej aniżeli betlejemskiej. Pod krzyżem Kościół rodzi się z krwi Chrystusa, a Maryja staje się Matką Jana, a więc wszystkich wierzących, którzy odtąd narażeni będą na prześladowania i śmierć. – Por. Tamże, s. 70.

¹⁵ Por. Ga 4, 26.

z przesłaniem Ksiąg Syracha i Mądrości może posłużyć syntetycznemu ujęciu tematu: List do Kolosan mówi o Chrystusie – Oblubieńcu co do natury tożsamym z Bogiem. Chrystus z tęsknotą szuka Oblubienicy, by w porządku łaski udzielić jej darów płynących z Boskiego Serca. Wówczas Ona jaśniej pięknem i mądrością Chrystusa, stając się podobna, do Tego, kogo ukochała.

Bizantyjska tradycja, pomimo braku wzmianek w Ewangeliach kanonicznych, odwołuje się do uroczystego momentu przedstawienia Maryi Bogu w Jego świątyni. Medytacja nad treścią tego świątecznego wydarzenia pozwala zauważyć głębszy sens obecności Maryi w Przybytku. Chodzi z jednej strony o prezentację Stworzenia, natury ludzkiej w warunkach Bożej Opatrzności, z drugiej zaś strony o wskazanie podobieństwa między *Szekinah* – świetlistą obecnością JHW pośród Ludu a ciałem Niepokalanej, stającym się Nową Świątynią i mieszkaniem Mądrości¹⁶.

c) Mądrość w piśmiennictwie starochrześcijańskim i u Ojców Kościoła.

Doktryna o Bożej Mądrości kształtuje się na bazie wielu prądów myślowych antyku oraz religijnych motywów zaczerpniętych z Natchnienia Biblijnego jak również obocznych wierzeń staroegipskich¹⁷.

Filon z Aleksandrii (ok. 30 – 13 przed Chr. – ok. 42-54 po Chr.) jako pierwszy wniósł w chrześcijańską refleksję naukę o Sophii i Logosie. Rozważania nad tajemnicą stworzenia stale krążą wokół newralgicznych pojęć, których źródeł należy szukać u Platona i Stoików. Dla Aleksandryjczyka punktami odniesienia są kategorie: *logosu, idei, nousu, demiurga, ikony* oraz *sophii*¹⁸.

Za Stoikami (Zenonem) Filon przyjmuje istnienie pierwocin świata, idei będących wzornikami stworzenia, które stanowią ośnowę i niejako duszę wszystkiego, co istnieje. Drugim źródłem dla filozofii Aleksandryjczyka jest kosmogonia biblijna: tu bowiem pojawia się obraz asystującej Bogu Mądrości (Sophii), która zdaje się być poszukiwanym przez myślicieli *arché*. Wykład Filona zmierza więc ku syntezie prawdy

¹⁶ Zob. L. Bouyer, *Le trône*, s. 192.

¹⁷ Opracowanie doktryny na podstawie: T. Schipflinger, *Sophia – Maria. Eine ganzheitliche Vision der Schöpfung. Ein Beitrag zum Marianischen Jahr und zum Millenium der „Taufe der Rus“*, München–Zürich 1988, s. 36-67.

¹⁸ Pojęcia te omawia od strony lingwistycznej i filozoficznej T. Schipflinger, *Sophia*, s. 37.

objawionej, gdzie mądrość Boga to Jego stwórcze Słowo (*dabar, memra JHW*), piękno i ład kosmiczny (*reszit*) a z drugiej strony kategoria świeckiej protologii: *logos noetos* (to co poznawalne rozumowo) oraz *logos aisthetikos* (to co poznawalne zmysłowo)¹⁹. Dla Filona kategorie logosu i sophii tworzą jedność jako paralele. Mimo to można, a nawet trzeba rozróżniać między nimi, gdyż nie zachodzi w ich relacji prosta tożsamość.

Teodoret (393-446), biskup syryjski, dostrzega wielowymiarowość mądrości – powiada, iż w ramach tej kategorii mieści się ludzka rozumność, jak również kosmiczny ład a ostatecznie mądrość Chrystusa – Zbawiciela, którą świat mieni głupstwem...²⁰

W semantyce poznania słowo „mądrość” odzwierciedla ludzkie wysiłki zgłębiania prawdy o świecie i człowieku. Według Klemensa Aleksandryjskiego (150-215) Sophia to wiedza o tym co ludzkie i Boskie²¹. Najwyższym przejawem mądrości w świecie ludzkim jest zdaniem Grzegorza z Nazjanzu (330-390) możliwość poznania samego siebie (*Gnothi se auton*)²². Zarówno Orygenes (185-254) jak i Cyryl Aleksandryjski (zm. 444) podkreślali nadprzyrodzony rys mądrości jako daru Boga²³.

Prócz antropologicznego aspektu mądrości zgłębiono temat sophii w odniesieniu do samego Boga. Mądrość jawi się pierwszym świadkom jako Boski atrybut, szczególnie właściwość Boskiej Istoty²⁴.

Chrześcijańskim wyróżnikiem na tle rozlicznych systemów mądrościowych jest wiara w osobowy, konkretny i historyczny byt mądrości, a więc jej hipostazowanie. Dla chrześcijan Mądrością Wcieloną jest Jezus Chrystus.

Niemniej mądrość Boża znajduje powiązanie nie tylko z tajemnicą Logosu. Dla wielu spośród starochrześcijańskich pisarzy Sophia w odróżnieniu od Logosu kojarzy się raczej z misją Ducha Świętego. Kosmos jawi się jako ikona całej Trójcy: Boga, Logosu i Sophii – powiada Teofil

¹⁹ Por. M. Szram, *Chrystus – Mądrość Boża według Orygenesesa*, Lublin 1997, s. 38-42.

²⁰ Por. PG 3, 171.

²¹ Zob. PG 8, 21 B; 8, 717 A.

²² Por. PG 36, 200 A.

²³ Por. PG 2, 193 B.

²⁴ Por. PG 3, 869 B.

z Antiochii (zm. 186)²⁵. W akcie stwarzania ludzkiej natury bierze udział nie tylko jeden podmiot²⁶, lecz Logos wspólnie z Boską Sophią²⁷. Ireneusz (zm. 202) twierdzi, że o ile samo czynienie rzeczy odpowiada funkcji męskiej Logosu, o tyle ich ozdabianie i harmonizowanie współgra z zasadą żeńską, czyli Sophią²⁸.

Literatura chrześcijańska mówiąc o hipostazie mądrości, najczęściej wskazuje na Drugą Osobę Trójcy²⁹. Na tle dyskusji ariańskiej wokół Boskiej natury Jezusa widać wyraźnie konsekwencje utożsamienia Mądrości z Księgi Przysłów z Logosem Janowego Prologu. Spory dotyczyły rozumienia statusu przedwiecznej Mądrości w stosunku do nie mającego początku wiecznego Stwórcy.

Paweł z Samosaty (zm. ok. 272) stawia logicznie uzasadnione pytanie – zarzut: czy zatem Bóg ma dwóch Synów, Sophię i Logosa?³⁰ Odpowiedź na kontrowersję ariańską przybrała formę obrony niestworzonego charakteru Sophii – model ten wysunął Atanazy (295-373), argumentując, iż wersu z Księgi Przysłów „Pan mnie stworzył”³¹ nie trzeba interpretować dosłownie. Uprawniona jest bowiem interpretacja, jakoby JHW rodził Mądrość ze swej istoty³².

Orygenes nazywa Chrystusa Mądrością Ojca i Logosem³³. W komentarzu do sceny Zwiastowania Jan Damasceński (ok. 650-750) określa poczęte Dziecię mianem niezrodzonej Sophii, którą w łonie Maryi ocie-

²⁵ Zob. PG 6, 1064 C.

²⁶ Por. Rdz 1, 26.

²⁷ Por. PG 6, 1077 B; PG 6, 1081 B.

²⁸ Zob. PL 7, 993 A; 7, 1032 B; 7, 1038 B i 967 B. Zob. także: L. Bouyer, *Le trône*, s. 276n.

²⁹ Por. Hbr 1, 3.

³⁰ Zob. PG 86, 139 B.

³¹ Prz 8, 22.

³² Trudno zgodzić się z tak dowolną interpretacją. Znamiennym jest fakt, iż w znaczeniu Boskim Mądrość Boża pojawia się w Janowym Prologu pod postacią Logosu, a nie Sophii. Jan przyjął pojęcie Logosu ze świata judeo-helleńskiego. Gdyby posłużył się terminem z Księgi Przysłów, mógłby narazić Prolog na interpretację po linii subordynacjonizmu. – Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 49.

³³ Zob. PG 42, 296. Por. Epifaniusz z Salaminy (315-403) PG 42, 296.

nia Duch Święty³⁴. Metody z Olimpu (zm. ok. 311) przedstawia Sopię w roli stwórczej siły kosmosu³⁵.

Istotę Kościoła jako Oblubienicy – pisze Izaak Syryjczyk (V w.) – wypełnia w sposób doskonały, najpierwszy i transcendentny Maryja, skłaniając się w sposób wolny i wierny ku realizacji Mądrości Słowa, która jest także odwieczną Mądrością Ojca³⁶.

Sofroniusz, patriarcha Jerozolimy (zm. ok. 638) oświadcza co do Maryi, iż nosiła Ona w swym łonie Mądrość Bożą (Sopię)³⁷.

Najszerzej rozwiniętą naukę o Bożej Mądrości znajdziemy u Augustyna (354-430). Doktor Łaski wprowadza dwa porządkujące pojęcia: *Sapientia increata* oraz *Sapientia creata*, by wykazać różnicę między Boskim i Niestworzonym Logosem a rzeczywistością stworzoną w zamyśle Boga jako Niebieskie Jeruzalem³⁸. W dziele „De Incarnatione Verbi” Augustyn przedstawia teogoniczną wizję Mądrości: świat stał się „per Sapientiam quae est Christus”³⁹. W „Civitate Dei” mądrość założona u podstaw świata objawia się w wielości form (*rationes rerum*), które są odbłaskiem jej istoty⁴⁰.

W wersji augustyńskiej początek wszechrzeczy ma podwójny rys logo – sophijny. Sophia odnosi się do tego, co zwykło się określać jako *principio*, *arché* czy *reszīt*. Mówiąc o *Sapientia Creata*, Augustyn posługuje się alegorią Domu Bożego⁴¹, Miasta Bożego, Matki Jeruzalem⁴² i Oblubienicą Syjon. *Sapientia Increata* to podług „Confessiones” Syn Boży⁴³. Na określenie Sophii niezależnej od czasu i przestrzeni Augu-

³⁴ Por. PG 94, 985 B.

³⁵ Zob. PG 18, 288 C. Por. Grzegorz z Nyssy (334-394) PG 87, 3880 A.

³⁶ Na podstawie: L. Bouyer, *Le trône*, s. 288n.

³⁷ Por. PG 87, 3880 A.

³⁸ Zob. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 55.

³⁹ PL 42, 1181.

⁴⁰ Zob. PL 41, 326.

⁴¹ Na ten temat zob. P. Gordan, *Die Symbolik des Gotteshauses*, „Erbe und Auftrag”, 35 (1959), s. 21-31.

⁴² Opracowanie tematu Niebiańskiej Jerozolimy w: S. Kobielus, *Niebiańska Jerozolima. Od sacrum miejsca do sacrum modelu*, Warszawa 1989.

⁴³ Por. PL 32,834/22. Augustyn stosuje także alegorię światła dla wyjaśnienia różnicy między Mądrością Stworzoną i Niestworzoną: „Lumen illuminans to sapientia increata, lumen illuminatum to sapientia cerata”. – Por. PL 40, 915.

styn dobiera pojęć zbiorowych, kolektywnych i uniwersalnych⁴⁴, zaopatrując je w treść prozopoiczną: Mądrość znamionuje zryw ku kontemplacji Boskiego Oblicza, definiuje ją pełnią miłości⁴⁵. Sapientia jest duchową istotą, która staje się światłem, uczestnicząc w Światłości Boga⁴⁶. Augustyn kieruje modlitwę bezpośrednio ku Mądrości, upatrując w niej tę, która oręduje u Boga (*Ekklesia*), pociesza niczym matka (*Maria*), będąc jednocześnie idealnym stworzeniem i duszą przebóstwionej rzeczywistości (*Ktisia, Theosis*)⁴⁷.

d) *Sophia w teologii średniowiecznej*

Średniowiecznym teologom uzasadnioną teologicznie przedstawiała się paralela starotestamentalnej, Salomonowej skarbnicy wiedzy, z której czerpała obficie królowa Saby⁴⁸ oraz rozważania w sercu Maryi słów Jezusa – potomka Dawida⁴⁹. Maryja stała się Tronem Salomona, z którego przemawia Zbawiciel, będąc nosicielką wszelkich skarbów mądrości i poznania⁵⁰. Tę godność Bożej Rodzicielki opiewali: Piotr Damiani⁵¹, Hugon⁵² i Adam ze św. Wiktora⁵³.

W poezji średniowiecza pojawia się wątek maryjny, mówiący o Niej parabolicznie: „Bramy Zbawienia” (*Ostium Redemptionis*), „Tron Mądrości” (*Thronus sapientiae*) i „Thronus veri Salomonis eburneus”⁵⁴.

Pisarze interpretujący postać Sophii częściej upatrują w niej figurę Kościoła (*Ekklesia*) i czynią to takie autorytety jak: Rhabanus Maurus w swym Komentarzu do III Księgi Królewskiej⁵⁵, Herrad von Lands-

⁴⁴ „[...] Beata sublimis creatura creaturarum maxima, felix et nimium felix, coelum coeli, domus Dei, in coelestibus, super coelestia. [...] mens rationalis et intellectualis civitatis tuae, matris nostrae et aeterna”. – PL 40, 916.

⁴⁵ Por. PL 40, 916.

⁴⁶ Por. PL 40, 915.

⁴⁷ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 60.

⁴⁸ Por. 1 Krl 10, 1-13.

⁴⁹ Por. Mt 1, 1-6; Łk 3, 23-38.

⁵⁰ Por. Kol 2, 3.

⁵¹ Zob. PL 144, 736-740.

⁵² Zob. PL 177, 770.

⁵³ Zob. Sekwencje: „Gratulemur in hac die” i „Salve Mater Salvatoris”.

⁵⁴ Zob. na ten temat: G. M. Ledmer, *Sedes sapientiae*, w: *Marienlexikon*, t. 6, red. R. Bäumer, L. Scheffczyk, Regensburg 1994, s. 113.

⁵⁵ Zob. PL 109, 195-198.

berg, zastępując paralełę *Salomon – Królowa Saby*, inaczej niż wielcy teologowie, paralełę *Chrystus – Kościół* zgodnie z symboliczną wymową Pieśni nad Pieśniami oraz Honorius Augustodunensis, a także Beda Czcigodny⁵⁶.

Najgorliwszym propagatorem maryjnej interpretacji Mądrości Tronującej był Piotr Damiani, czego dowodzi jego dzieło homiletyczne „In Nativitate Mariae” (Sermo 44)⁵⁷. Mariologiczną interpretację Mądrości Salomona rozwijają później: Albert Wielki w „De laudibus BMV”⁵⁸ i Bernard z Clairvaux w kazaniu na uroczystość Zwiastowania⁵⁹.

e) Sophiologia w filozofii rosyjskiej

Czym jest Sophia dla twórcy sophiologii Włodzimierza Sołowiowa?⁶⁰ Zdaniem rosyjskiego myśliciela Sophia to uniwersalna i indywidualna podstawa (osnowa) wszelkiego bytu, wielka macierz ludzkości i wszystkich istot⁶¹. Sołowiow mówi o wszechświecie i całym dziele Zbawienia jako o realizacji Wiecznej Kobiecości⁶², zasady Piękna, która scala, harmonizuje i jednoczy wszystkie elementy rzeczywistości⁶³. W ikonie Sophii z Nowogrodu dostrzega on wizerunek idealnej ludzkości, takiej, jaka jawiła się od zawsze w umyśle Boga⁶⁴.

Stworzona Sophia, pisze Paweł Florenskij⁶⁵, nie może być w żaden sposób deifikowana ze względu na naturę, niemniej sam Bóg w Trójcy otwiera się na obecność „czwartego elementu” przez łaskę i miłosierdzie oraz ze względu na kenozę Syna Bożego, którego ludzka natura nie za-

⁵⁶ Por. PL 198,1053-1122.

⁵⁷ Zob. G. M. Ledmer, *Sedes*, s. 114.

⁵⁸ Zob. PL 109, 195.

⁵⁹ Zob. PL183, 383-90.

⁶⁰ Włodzimierz Sołowiow (1853-1900).

⁶¹ Zob. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 168n.; Por. M. Łoski, *Historia filozofii rosyjskiej*, Kęty 2000, s. 117n.; Zob. także: A.Pawłowski, *Sofiologia Włodzimierza Sołowiowa*, „Collectanea Theologica”, 18 (1937), s.133-200.

⁶² Na ten temat zob. A. Schult, Maria, Sophia, Das ewig Weibliche in Gott, Mensch und Kosmos, Bietigheim 1960.

⁶³ Por. M. Łoski, *Historia*, s. 118 i 149.

⁶⁴ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 170.

⁶⁵ Paweł Florenskij (1882-1937).

zna końca w czasie⁶⁶. Sophia stanowi niejako duchowość Stworzenia, która zasadza się na prawdzie i celowości istnienia. W niej realizuje się świętość i piękno, czego przejawem najwspanialszym jest uwielbione Ciało Chrystusa⁶⁷. Nie da się pomyśleć owego Najświętszego Ciała, wyłączając związek z Oblubienicą, tj. Kościołem w obu wymiarach: ziemskim i niebiańskim. Dziewiczość i piękno Maryi dają jej szczególne znamię sofijności, bycia prawdziwym, pneumatoforycznym człowiekiem czystego serca⁶⁸. Sophia jako obrzezanie serca jest przyczyną radości i szczęśliwości, gdyż daje szansę oglądania tego, co Boskie i jak Bóg⁶⁹.

Życie Światłem i chwałą Chrystusa jest treścią bytowania w Jerozolimie Niebieskiej. Realizacja tego pragnienia dokonuje się w czasach mesjańskich, gdy Niewiasta skrywa w tajemnicy swego łona Wcielonego Syna Bożego⁷⁰.

Chrześcijański Wschód wielbi tajemnicę Maryi, Przybytku Mądrości (Sedes Sapientiae) w dniu Wprowadzenia Najświętszej Dziewicy do świątyni. Teologiczną bazą dla sophiologii są teksty, którymi modli się wówczas Cerkiew⁷¹.

Sergiusz Bułgakow⁷² powiada: „Sama Dziewica jest świątynią, jest prawdziwym świętym świętych, jest duchową Arką Boga [...] Wchodząca do świątyni Dziewica sama przygotowuje się do tego, aby stać się niebiańskim mieszkaniem, w Niej na ziemi znalazło się takie miejsce, w którym może niebo nakłonić się nad ziemią”⁷³.

Bułgakow pragnął, by sophiologia przezwyciężyła trudności, które narzuciła jej tradycja. Tradycja sięgająca Ojców utożsamiała Sopię

⁶⁶ Por. P. Florenskij, *Sofia* (fragment), w: *Teksty o Matce Bożej. Prawosławie*, t. 7, red. H. Paprocki, Niepokalanów 1991, s. 206.

⁶⁷ Por. Tamże, s. 206.

⁶⁸ Por. 1 P 3, 4; Mt 5, 8; 18, 10; Zob. także Grzegorz z Nyssy. PG 46, 245.

⁶⁹ Por. Makary Wielki. PG 46, 245.

⁷⁰ Por. *Paschalny Hirmos*, w: P. Florenskij, *Sophia*, s. 212. Por. *Pieśń* 4-5, w: Tamże, t. 8, s. 19-22.

⁷¹ Zob. S. Bułgakow, *Świątynia Świątyni*, w: *Teksty o Matce*, s. 309.

⁷² Sergiusz Bułgakow (1871-1944).

⁷³ Tamże, s. 310.

z Logosem⁷⁴ i zatarła w ten sposób oryginalność zmysłu wiary, lud wier-
ny bowiem czcił Sopię w atmosferze świąt maryjnych⁷⁵.

Według Bułgakowa Sophia jest uniwersalnym bytem (*ousia*), który
mieści w sobie to, co Boskie i to, co ludzkie, dając początek wszelkim
hipostazom (szczególnym przykładem takiej hipostazy jest Maria). Kon-
cepcję Bułgakowa można określić mianem swoistej ontologii, która zry-
wa z personalną wizją Sophii na rzecz metafizyki, gdzie Sophia funkcjo-
nuje jako *arché*⁷⁶.

2. Sophia, Mądrość Boża w ikonografii chrześcijańskiej

a) Sophia w malarstwie katakumbowym

Najstarsze znane przedstawienia Maryi znajdują się w katakum-
bach Pryscylii. Pośród trzech malowideł z tematem maryjnym fresk
z cubiculum Zwiastowania, datowany na IV wiek, odzwierciedla najpeł-
niej ideę Matki Bożej Tronującej, Królowej męczenników. Na ścianie
cubiculum widać postać Niewiasty, siedzącej na tronie, przed którą stoi
Anioł w geście pokłonu⁷⁷.

Katakumbowa sztuka zna jeszcze jeden ikonograficzny przykład
Maryi Tronującej. W Capella Graeca, na frontonie znajduje się pocho-
dzące z końca III wieku malowidło przedstawiające epifanię. Maryja
z Dzieciątkiem ukazana jest jako Tron Łaski. Jej postać usadowiona
na rzymskim krześle (*cathedra*) przyjmuje dary perskich Magów⁷⁸.

Podobne przedstawienia zwykło się umieszczać na starochrześci-
jańskich sarkofagach. Do zabytków tego typu należą: sarkofag Marcii
Romanii Celsy z roku 328 (Arles), skrzynia sarkofagu tzw. dogmatycz-
nego (Rzym) oraz pokrywa sarkofagu Adelfii datowana na lata 340-345
(Syrakuzy).

Wymowa najstarszych przedstawień Tronu Łaski związana jest
pierwotnym kerygmatem skierowanym do pogan. Z wysokości Tronu

⁷⁴ Zob. na temat związku pojęć: Logosu i Sophii: L. M. Burton, *Logos und Sophia*, Göttingen 1973.

⁷⁵ Zob. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 189.

⁷⁶ Por. Tamże, s. 191.

⁷⁷ Por. Łk 1, 26.

⁷⁸ Na podstawie: J. S. Partyka, *Najstarsze wizerunki Matki Bożej w katakum-
bach*, „Miejsca święte”, 48(2000), nr 12, s.43-45.

Łask (kolan Maryi) Jezus ogłasza światu Dobrą Nowinę o powszechnym Odkupieniu.

Na piąty wiek datuje się relief przedstawiający Maryję na sześciostopniowym⁷⁹ tronie Salomona⁸⁰, przyjmującą pokłon Magów Perckich. Relief ten znajduje się na drzwiach kościoła św. Sabiny w Rzymie⁸¹.

b) *Sophia w starochrześcijańskich kodeksach biblijnych*

Najstarszym w świecie łacińskim motywem sofijnym jest przedstawienie Mądrości ukazującej się św. Markowi podczas spisywania Ewangelii – jest to obraz pochodzący z kalabryjskiego kodeksu Pisma Świętego (*Codex Rossanus*), datowanego na szóste stulecie po Chrystusie⁸².

Na przełomie siódmego i ósmego wieku powstał syryjski model Sophii, której postać towarzyszy Maryi z Dzieciątkiem i Salomonowi. *Codex Syriacus*⁸³ zawiera wizerunek Mądrości, której kobiece rysy i królewska, purpurowa szata oraz błękitny welon wzbogacone są symbolicznymi detalami: w prawej dłoni widzimy krzyż, w lewej zaś księgę. Środkową postacią obrazu jest Maryja w typie Znak (Platytera)⁸⁴. Po prawicy Bożej Rodzicielki stoi Salomon i dzierży w lewej dłoni księgę. Wolumin Pisma trzymany przez Salomona i Sophię ukazuje prawdę o jedności Objawienia, którego źródłem jest

⁷⁹ Sześć stopni to symbol sześciu cnót: *Humilitas* – pokora, *Prudentia* – roztropność, *Solitudo* – oddalenie od spraw doczesnych, *Verecundia* – skromność, *Virginitas* – czystość i *Oboedientia* – posłuszeństwo. – Zob. G. M. Ledmer, *Sedes*, s. 115.

⁸⁰ Na temat motywu „Tronu Salomona“ w mariologii zob. A. D. Kenzie, *The Virgin Mary as the Throne of Salomon*, b. m. wyd. 1965.

⁸¹ Zob. G. M. Ledmer, *Sedes*, s. 113.

⁸² Zob. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 70. Na ten temat zob. także: F. von Lilienfeld, *Frau Weisheit in byzantinischen und karolingischen Quellen*, w: *Typos, Symbol und Allegorie bei den östlichen Vätern und ihren Parallelen im Mittelalter*, Regensburg 1982, s. 156 i 160.

⁸³ Zob. F. von Lilienfeld, *Frau Weisheit*, s. 159.

⁸⁴ Inaczej *Blacherniotissa*. Orantka z postacią Chrystusa w medalionie, znajdującym się na piersiach Maryi. Platytera to tytuł maryjny zaczerpnięty z hymnu „Łono Twoje stało się większe od nieba”. – Por. E. Smykowska, *Ikona. Mały Słownik*, Warszawa 2002, s. 12 i 63; Zob. także: B. Wronikowska, *Problem motywu oranta w sztuce wczesnochrześcijańskiej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne”, 8(1981), s. 181-184.

ten sam Logos. Zarówno król słynący z mądrości jak i personifikacja Sophii to aluzja do rzeczywistości przedinkarnacyjnej.

Syn Boży w sposób ukryty reprezentowany jest przez swego przodka⁸⁵, natomiast w łonie Maryi przychodzi jako prawdziwy człowiek. W kulturze egipskiej osoba królewska funkcjonowała na równej płaszczyźnie z bogiem jako adoptowany potomek, podobnie było u Sumerów i Babilończyków. Umiłowany JHW (*Jedidja*), tj. Salomon koresponduje z Umiłowaną (*Amon Jahweh*) – Sophią. Wprowadzony jest tu przez twórcę kontekst oblubieńczy, co szczególnie uwidacznia motyw krzyża jako symbol powiązania nieba z ziemią, zaślubin Logosu i Sophii (*Hieros Gamos*). Mądrość wyposażona w krzyż i Ewangelię prezentuje swój współdział i zaangażowanie w historii zbawienia, w której mieści się wydarzenie Golgoty. W tym sensie Sophia odzwierciedla ludzką naturę, którą Chrystus przyjął od Maryi – Dziewicy.

Syryjska miniatura stanowi świadectwo chrześcijańskiej wiary w preegzystencję Sophii, jako wybranki Logu i tym samym wiary w przewidziany przez Boga udział Maryi w dziele odkupienia⁸⁶.

c) Sophia w średniowiecznym malarstwie książkowym

Wizerunek Sophii jako filozofii pocieszającej znajdujemy w dwunastowiecznej księdze, powstałej w opactwie św. Albana (Hrabstwo Hartford). Miniatura unaocznia doświadczenie więzienne Boecjusza (480-524), które opisane zostało przez niego w „*Consolatio Philosophiae*”⁸⁷. Mądrość ubrana w szaty królewskie i koronę odwiedza więźnia, by go pouczyć (palec wskazujący prawej ręki jest nieproporcjonalnie długi) i pocieszyć (zasiać nadzieję – w lewej dłoni trzyma wyrastający z nasiona trójpłatkowy kwiat).

Innym średniowiecznym przedstawieniem Sophii jest obraz z księżeczki mszalnej, który pojawił się w opactwie św. Michała w Hildesheim, również w wieku dwunastym⁸⁸.

⁸⁵ Por. 2 Sm 7, 14; 12, 25; Ps 89, 28.

⁸⁶ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 72.

⁸⁷ Zob. PL 64.

⁸⁸ Zob. A. Boeckler, *Deutsche Buchmalerei in vorgotischer Zeit*, Taunus 1953, s. 53 i 79.

W górnej części dzieła znajduje się Chrystus okolony krzyżowym nimbem. W centrum widnieje hieratyczna postać Sophii w dworskim stroju i koronie. Na szkaplerzu wypisane są słowa księgi Przysłów: „Pan mnie stworzył, swe arcydzieło./jako początek swej mocy, od dawna./od wieków jestem stworzona./od początku nim ziemia powstała”⁸⁹. Sophia wyciąga ręce, by podtrzymać popiersie Logosu – w ten sposób nie tylko oddaje Mu chwałę, lecz niejako ściąga Chrystusa ku nam. Sophia pełni więc rolę pomostu pomiędzy Bogiem a ludźmi. Postaci stojące obok Mądrości to symbole zbawczej inicjatywy Boga względem ludzkości. Abraham wygłasza słowa: „Wszystkie ludy ziemi będą sobie życzyć szczęścia [takiego, jakie jest udziałem] twego potomstwa”⁹⁰, wtóruje mu Dawid słowami: „[Potomstwo] z ciebie zrodzone posadzę na twoim tronie”⁹¹. Prorok Balaam wygłasza przepowiednię: „Wschodzi gwiazda z Jakuba”⁹², a Izajasz woła: „Zaiste, oto Pan Zastępów”⁹³.

U dołu dzieła figuruje postać Zachariasza, w którego usta włożono słowa: „Przez nią z wysoka Wschodzące Słońce nas nawiedzi”⁹⁴. Pozostałe osoby to prawdopodobnie Mateusz i Jan. U spodu obrazu widzimy jeszcze jedną postać – to popiersie patriarchy Jakuba.

Średniowieczne malarstwo inspirowane liturgią i sztuką bizantyjską widziało w Sophii bliskie pokrewieństwo do Maryi, co dokumentują teksty liturgiczne o Bożej Mądrości cytowane w dni maryjnych uroczystości. Treścią maryjnej sofiologii jest wiara w to, iż właśnie osoba Maryi jest ukonkretnieniem, wcieleniem Sophii⁹⁵.

Symbolikę Sophii bogato zarysowują wizje średniowiecznej misticzki Hildegardy z Bingen (1098-1179)⁹⁶. W dziele „Scivias”, w wizji dziewiątej⁹⁷ Hildegarda kreśli obraz Sophii – kobiety ubranej w białą

⁸⁹ Prz 8, 22.

⁹⁰ Rdz 22, 18.

⁹¹ Ps 132, 11.

⁹² Lb 24, 17.

⁹³ Iz 3, 1.

⁹⁴ Łk 1, 78.

⁹⁵ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 76.

⁹⁶ Pełne opracowanie tematu symbolicznych miniatur Hildegardy z Bingen znajduje się w: H. Liebschütz, *Das allegorische Weltbild der Heiligen Hildegard von Bingen*, w: *Studien der Bibliothek Warburg*, t. 16, Leipzig–Berlin 1930.

⁹⁷ Zob. H. Schipperges, *De Operatione Dei. Welt und Mensch*, Salzburg 1965, s. 268.

jedwab i zielony płaszcz, ozdobionej złotą biżuterią, która symbolizuje bogactwo stworzenia poddane ludzkiej opiece i władzy. W interpretacji Hildegardy postać ta personifikuje mądrość bez początku i kresu, wykraczającą poza ramy ludzkiego myślenia. Biała tunika oznacza dziewiczą czystość łona, zaś zielony kolor płaszcza wskazuje na fakt przyjęcia stworzenia i człowieczeństwa w obszar sakralny⁹⁸. W ten oto sposób średniowieczna mistyczka wiąże Sophię z osobą Maryi, wierząc iż ta ostatnia jest inkarnacją przedwiecznej Mądrości. Ludzka natura, stająca się częścią Sophii, jest mistrzowsko wykonanym odzieniem, radością tej, która je nosi.

Prócz postaci Sophii wizja ukazuje także Bożą Wszechmoc, wyrażoną w formie sześcioskrzydłej orantki. Wydaje się, iż ta niesamowita figura, cała w rybich łuskach i ze stopami lwa nasuwa skojarzenia pneumatologiczne. Skrzydła symbolizują istotę duchową, rybnie łuski żywioł wody a więc chrzest, emblematy serafinów na sześciu skrzydłach oznaczają płomienną miłość, zaś lwie kończyny piękno, siłę i moc podobną słońcu⁹⁹.

Umieszczenie obok Sophii figury trzeciej Osoby Boskiej ma za zadanie ukazać nierozzerwalny związek mądrości ze światłem Ducha Świętego¹⁰⁰. Dla porównania we wschodnich ikonach Sophii uskrzydłona postać legitymuje właśnie samą Mądrość jako rzeczywistość niebiańską. Być może Hildegarda pragnęła wyrazić intuicję, rodzącą się kontemplacji piękna Sophii: Boska Sophia jest ikoną Ducha Świętego...

W „Visio III” Mądrość Boża nosi tytuł Królowej cnót. Ukazana jest w typie Orantki wraz z domem o siedmiu kolumnach¹⁰¹. Obraz przedstawia dramat przechylającej się wieży, ginącej pod naporem wrogich wojsk. Orędująca Sophia znajduje się pośrodku zmagania Kościoła, w towarzystwie postaci: Sprawiedliwości (kobieta trzymająca zwój) i Męstwa niweczącego zło (rycerz pokonujący smoka)¹⁰². W lewym rogu miniatury widzimy trójgłową figurę symbolizującą Świętość: Sprawiedliwość, Prawdę i Dobro. Krzyż na tunice tej postaci mówi o Pokorze.

⁹⁸ Por. Tamże, s. 269.

⁹⁹ Por. Mdr 7, 29.

¹⁰⁰ Por. Mdr 7, 26.

¹⁰¹ Por. Prz 9, 1.

¹⁰² Zob. H. Schippegers, *De Operatione*, s. 298nn. Na ten temat zob. także: U. Steffen, *Drachenkampf. Der Mythos vom Bösen*, Stuttgart 1984.

Tak więc Sophia egzystuje w świecie doskonałości: siedem cnót, siedem kolumn jako siedem darów Ducha. Świątynia Ducha Świętego to zatem Sophia – doskonały dom Boży, żywe Tabernaculum.

Hildegarda przekazuje w Wizji X obraz Sophii jako Thory a więc Prawa Bożego, mianując ją tym samym Nauczycielką (*Anagoga*) i Budowniczą świata¹⁰³. Centralnie umiejscowiona postać, ubrana z królewskim przepychem, zwraca uwagę silnie zarysowanymi zmysłami wzroku i słuchu. W lewej dłoni trzyma tablicę prawa, narzędzie ładu i harmonii. Sophia króluje na tle okręgu, w który wpisują się żywioły świata i złocista barwa raju. Poza okręgiem górna płaszczyzna dzieli się na trzy obszary, które symbolizują trójjedność Boga¹⁰⁴.

Kolejnym przedstawieniem Sophii jest obraz z „Wizji II”¹⁰⁵, w której to Mądrość, tj. Chokma Jahweh występuje jako Współtwórczyni i Matka kosmosu¹⁰⁶. Szkarłatna Sophia obejmuje rękoma okrąg, w który wpisany jest człowiek. Skronie Sophii koronuje głowa starca, umieszczona na samym szczycie dzieła. Centralnym punktem kompozycji jest ludzka postać, co należy rozumieć jako antropocentryczne zainteresowanie i zatroskanie ze strony Boga i Jego Współpracownicy. Obraz człowieka w łonie Sophii może wskazywać na Syna Maryi. Wszystkie elementy obrazu tworzą jedność w hierarchii prawd (*entelechia*) oraz jedność transcendencji i immanencji¹⁰⁷.

Hildegarda z Bingen dodaje do tej plejady form wizję Maryi – Sophii i Bożego Baranka („Visio I”)¹⁰⁸. Postać uskrzydłonej Sophii, nad którą widnieje głowa starca (Bóg Ojciec), trzyma blisko łona Baranka z krzyżem (Wcielony Logos). W wysoko uniesionych skrzydłach ukryte są dwa wizerunki: ludzka twarz (Ewangelista Mateusz) i głowa orła¹⁰⁹ (Ewangelista Jan). Pod stopami Sophii znajduje się czarna postać

¹⁰³ Zob. Tamże, s. 304.

¹⁰⁴ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 85.

¹⁰⁵ Zob. H. Schipperges, *De Operatione*, s. 48nn.

¹⁰⁶ Por. Mdr 8, 1.

¹⁰⁷ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s.85.

¹⁰⁸ Por. H. Schippeperges, *De Operatione*, s. 32.

¹⁰⁹ Na temat symboliki orła zob. B. Iwaszkiewicz, *Problematyka symboliki motywu orła w sztuce wczesnochrześcijańskiej*, „Roczniki Teologiczne KUL”, 21(1974), z.4, s. 203-212. Por. H. M. Schimdt, *Die vergessene Bildersprache christlicher Kunst*, München 1984, s. 34-40.

i zdeptyany wąż. Wizja Hildegardy ma wybitnie maryjną wymowę podkretowaną sceną Protoewangelii.

U autorki „Scivias” pojawia się także eklezjalny motyw Mądrości, mianowicie w „Wizji II”¹¹⁰ Chrystus siedzi na tronie ze skały, która jest jednocześnie iluminowaną księgą Ewangelii. Maryja lewą dłonią podtrzymuje tron Chrystusa a cała Jej postać tonie w złocie. Jest to barwa woluminu i nimbu krzyżowego Jej Syna. Tron z drogocennego kruszcu symbolizuje Kościół, Maryja zaś podtrzymująca opokę to prawzór i jądro eklezjalnej rzeczywistości. Przedstawienie pochodzące z tej samej wizji mówi o macierzyńskiej roli Maryi wobec Kościoła. Do Niej, oddalonej na wysokość sześciu stopni garną się rzesze wiernych¹¹¹.

W tonacji srebrno-złotej Hildegarda eksponuje Sopię jako Duszę świata („Wizja II”)¹¹². Ze skalistej góry wyrasta postać kobiety w typie Orantki. Tors postaci tworzy jakby kielich kwiatostanu (Gral) złożony z dwunastu warstw zewnętrznych i trzech wewnętrznych. W środku kielicha figuruje mała postać Orantki, ubranej w czerwona tunikę. Wokół Orędowniczki znajduje się jeszcze osiem innych postaci. Kwiat symbolizuje inkarnację przedwiecznej Sopi, urzeczywistnienie sofijnej misji podkreśla złoty odcień płatków i kielicha. Mniejsza kobieca postać to zapewne Maria pośród zgromadzenia wiernych.

Z wieków średnich pochodzi bardzo interesująca tablica z wizerunkiem Sopi – Królowej Siedmiu Sztuk Wyzwolonych. Obraz ten znajduje się w słynnym „Hortus Deliciarum” (Ogród rozkoszy) przedłożonym przez Herrada z Landsbergu¹¹³.

W okręgu, otoczona przez 7 Sztuk Wyzwolonych (*Artes Liberales*), których jest Matką,¹¹⁴ siedzi majestatyczna Philosophia. Postać Mądrości panuje z tronu królewskiego, pod którym w atmosferze naukowego skupienia, kornie zasiadają Sokrates i Platon. Głowę Philosophii wieńczy korona w formie trójgłowej istoty, symbolizującej dobry

¹¹⁰ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 161.

¹¹¹ Por. Visio II/4 – T. Schipflinger, *Sophia*, s. 92.

¹¹² Por. Tamże, s. 179.

¹¹³ Zob. E. Neumann, *Die grosse Muter*, Zürich 1956, tabl. 165.

¹¹⁴ Gramatyka, Retoryka, Dialektyka, Muzyka, Matematyka, Geometria i Astro-

obyczaj, rozumność i miłość (*Ethica, Logica, Philica*)¹¹⁵. Mądrość spaja w idealną całość i jedność głos rozumu, woli i uczuć.

W „Hortus Deliciarum” znajdziemy także obraz Sophii – Karmiącej Matki (oryg. *Imago Sapientiae*)¹¹⁶. Miniatura przedstawia kobietę trонującą, w długiej, posuwistej szacie, otuloną gronostajowym płaszczem. Dwóch mężczyzn kłęczą z obu stron i karmi się jej mlekiem¹¹⁷. Natchnieniem dla tego przedstawienia są biblijne teksty o Mądrości karmiącej swego Oblubieńca rozumem i roztropnością. Dwóch dostojników pojących się mądrością można skojarzyć ze Starym i Nowym Testamentem Pisma Świętego¹¹⁸.

Okolo roku 1400 stworzono dzieło ukazujące trонującą Towarzystkę Jahwe – Sopię.

Zachowało się on w *Bible historique des Guyart des Moulins*. Obraz ten znajdował się w programie scen z historii Stworzenia świata. Sophia zasiada na niezwykle wysokim tronie podobnym do stali. Koronowana postać Sophii okolona jest purpurową materią i płaszczem gronostajowym, do jej ciała przylega błękitna suknia. W lewej dłoni dzierży berło w kształcie lilii¹¹⁹, zaś w prawej zwój z napisem: „Ab initio et ante saecula creata sum”¹²⁰.

Ceremoniał dworski posiadał wybitny wpływ na sztukę doby średniowiecza. Maryja widziana oczyma schrystianizowanego Cesarstwa to *Regina Angelorum*, Królowa Niebios¹²¹. Typy ikon powstałe na Wschodzie określają także zachodnie malarstwo aż do wieku XIII. Jednym z podstawowych przedstawień jest Sedes Sapientiae – Maryja na tronie Salomonowym. Król Salomon, którego mądrości słuchali władcy całego świata a nawet istoty nierozumne¹²², stał się w ikonografii

¹¹⁵ Por. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 94.

¹¹⁶ Zob. E. Neumann, *Die grosse*, tabl. 174.

¹¹⁷ Por. Syr 15, 3; Ps 37, 9.

¹¹⁸ Inna interpretacja: zob. T. Schipflinger, *Sophia*, s. 94.

¹¹⁹ Lilie są kwiatami królewskimi, gdyż swoim kształtem przypominają berło. Lilie są również sybolem łaski Bożej i odpuszczenia win. – Por. H. Biedermann, *Leksykon symboli*, Warszawa 2003, s. 194.

¹²⁰ Por. Prz 8, 23.

¹²¹ Por. Maryja w typie Maestà, XIV w., Siena.

¹²² Por. 1 Krl 4, 33.

Kościół typem Mądrości wiecznej¹²³. Antytypem Salomona jest Chrystus, Logos¹²⁴. Tron królewski, z którego przemawiał Salomon urósł do rangi symbolu sapiencjalnego. Każdy z elementów tronu¹²⁵: kość słoniowa¹²⁶, najszczerze złoto¹²⁷, sześć stopni prowadzących ku sedes Salomonis¹²⁸, poręcze z dwoma lwami, schody z dwunastoma lwami¹²⁹ – stał się wyznacznikiem absolutnej Mądrości¹³⁰.

Ikona Mądrości Bożej – Sedes Sapientiae reprezentuje model świata i człowieka wsłuchanego w logos, w echo Boskich słów. Mądrość Boża otula świat macierzyńską miłością, ukazuje łagodne i miłosierne Oblicze absolutu, któremu nieobcy jest konkret i nieobca immanencja. Wszystko: każde „tak” i „nie” w mądrości splata w monodię, jest jednią, która zawiera w sobie wszelkie sensy. Ikona uczy owego irenicznego, łagodnego spojrzenia, poświadczając jednocześnie uważność i władzę Boskiego Oka Opatrzności nad biegiem dziejów. Boska Sophia podpowiada szeptem, iż piękno zbawi świat. Piękno jako kontemplacja prawdy, piękno jako prawda kontemplacji...

¹²³ Na temat osoby króla Salomona powstało zwłaszcza w XV w. wiele traktatów. – Zob. G. M. Ledmer, *Sedes*, s. 115.

¹²⁴ Por. Mt 12, 42.

¹²⁵ Zob. 1 Krl 10.

¹²⁶ Według Alberta Wielkiego kość słoniowa oznacza dziewictwo Maryi. – Zob. G. M. Leder, *Sedes*, s. 115.

¹²⁷ Zdaniem tego samego autora symbolizuje doskonałą miłość i przykładną pokorę Maryi. – Zob. Tamże.

¹²⁸ Oprócz typowego przyporządkowania kolejnych stopni do cnót Maryi są też inne interpretacje: sześć dni Stworzenia, sześć błogosławionych stanów: Patriarchowie, Prorocy, Apostołowie, Męczennicy, Wyznawcy i Dziewice. – Zob. Tamże.

¹²⁹ 12 lwów to symbol Apostołów (Piotr Damiani), Patriarchów (Albert Wielki), przodków Maryi (Hugo ze św. Wiktora), pokoleń Izraela (Albert Wielki). 2 lwy to: Jan Ewangelista i Jan Chrzciciel (Albert Wielki), Archanioł Michał i Jan Ewangelista (Hymny). – Por. Tamże.

¹³⁰ Zob. H. M. Schmidt, *Die vergessene*, s. 237.

JADWIGA SEBESTA

IKONE “DIE WEISHEIT GOTTES” – SEDES SAPIENTIAE.
DIE GÖTTLICHE SOPHIE IN DER CHRISTLICHEN LEHRE
UND IKONOGRAPHIE

Zusammenfassung

Die Sophiologie genauer die theologische Idee der Weisheit fand ihren Ursprung in der griechischen Kosmologie und in der jüdischen Bildersprache derer Symbolik die göttliche Offenbarung als schöpfendes und lebendiges Wort darstellt. Die heilige Schrift entdeckt das weibliche Antlitz Gottes, indem sie die liebevolle Anwesenheit Gottes als ewige Weisheit – *Sophia* veranschaulicht. In Bezug auf die Mariologie wird *Sedes Sapientiae* zum Symbol der Vorsehung und überirdischen Fürsorge. Im Zeichen der Ikone wird uns vermittelt, dass die geistliche Bahn zum Reich Gottes durch den Schoss Marias ihren Anfang nahm. Er – der irdische Thron – bewirkt den *Logos*, unser Heil. Dadurch gewinnen wir die Gewissheit, dass zwischen Leib und Seele eine enge Verbindung besteht.